

כג, כב

ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלקיכם

ובקצרכם: חזר ושנה לעצור עליהם בשני לאוין. אמר רבי אוורדימס ברבי יוסף: מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים, פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכיפורים וחג מכאן, ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו זנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו.

חזר ושנה לעצור עליהם בשני לאוין... מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים, פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכיפורים וחג מכאן
צריך ביאור:

א. מהו הקשר בין "חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין" לשאלה "מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים".

ב. "מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים" - לכאורה הי' לו לתרץ שאלה זו בפשטות, מבלי להזדקק לדרש (שמקורו בתורת כהנים), וכפי שפירש האבן עזרא: "בעבור כי חג שבועות בכורי קציר חטים, הזהיר שלא תשכח מה שצויתך לעשות בימים ההם".

ג. "פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכיפורים וחג מכאן" - (א) מדוע מאריך בפירוט הרגלים. (ב) בתורת כהנים נאמר "ראש השנה ויום הכיפורים", ורש"י מוסיף "ראש השנה ויום הכיפורים וחג".

והביאור:

בפשטו של מקרא לא קשה "מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים", שכן לפני זה נזכרים בפרשה מצוות שבקצירת תבואה (מנחת העומר ו"מנחה חדשה". שמביאים בחג השבועות), ובהמשך לזה מזהירה התורה על מצוות נוספות בקצירת תבואה - פאה ולקט.

ומה שהוקשה לרש"י (בעיקר) הוא - מדוע נכפל הציווי על מצוות אלו פעם שני', והרי כבר נאמר לעיל בפרשת קדושים (יט, ט) "ובקוצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור ולקט קצירך לא תלקט". ועל זה מתרץ שהוא "לעבור עליהם בשני לאוין". ולכן אין רש"י יכול לפרש כהאבן עזרא, שהרי בפרשת קדושים שם נזכר גם הציווי על עוללות ופרט הכרם, ואם כוונת הכתוב להזכיר את המצוות הקשורות בעני כדי שלא נשכח אותם, הי' לו לכפול גם מצוות אלו. אלא מפרש שהכוונה לעבור עליהם בשני לאוין, ובדרך הפשט אין להקשות מדוע נתוסף לאו בפאה ולקט דוקא ולא בעוללות ופרט.

אוצר החכמה

ודוקא לאחר שרש"י מפרש שכוונת הכתוב היא לעבור עליהם בשני לאוין מתעוררת (בעיקר) הקושיא "מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים".

פירוש:

באם הציוויים על פאה ולקט לא היו ידועים עדיין, לא הי' קשה למה נאמרו כאן. כי מכיון שנאמרו לעיל מצוות שבקצירת תבואה (עומר ושתי הלחם), הרי יתכן שיעלה על הדעת שרק מצוות אלו נאמרו בקצירת תבואה, ולכן צריך הכתוב להודיענו שאין הדבר כן, אלא יש לזוהר גם במצוות פאה ולקט. אבל מכיון שהציוויים על פאה ולקט כבר ידועים (וכאן רק "חזר ושנה" אותם), הרי אין מקום לחשש הנ"ל, ואם כן נשאלת השאלה: "מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים"? שהרי זהו תוכן פרשה זו - הקרבנות המיוחדים של המועדות, ולא המצוות שבקצירה.

(וגם בענין הרגלים עצמם - אין הכתוב בא לומר זמנם המיוחד בהתאם לתבואת הארץ (אביב, קציר ואסיף), אלא מצוות הקרבנות שברגלים).

ותדע - שהרי "פסח ועצרת מכאן וראש השנה (וחג) מכאן", וראש השנה ויום הכיפורים אינם שייכים כלל לקצירת תבואה, אלא רק לקרבנות שבהם; ואם כן למה נקבעו האזהרות שתוכנן "לעבור עליהם בשני לאוין" - "באמצע הרגלים"? (מה שרש"י מוסיף "וחג" - ראה להלן).

ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו כמו

צריך ביאור:

א. "שכחה" - בפסוק נאמרו רק פאה ולקט בלבד.

ב. בתורת כהנים נזכר גם מעשר עני, ורש"י משמיטו.

ג. בתורת כהנים נאמר "שכל מי שהוא מוציא כו", ואילו רש"י מדייק "שכל הנותן כו כראוי".

ד. בתורת כהנים נאמר "מעלין עליו כאילו בית המקדש קיים", ורש"י מדייק "מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש".

והביאור:

הדמיון שבין נתינת לקט שכחה ופאה להקרבת קרבן הוא, שכשם שבקרבן מקדיש אדם חלק מנכסיו לגבוה לפי ציווי הקב"ה, כן בלקט שכחה ופאה הרי הוא נותן חלק מנכסיו לעני לפי ציווי ה'. וענין מיוחד בזה בנתינת לקט שכחה

ופאה דוקא, ולא בצדקה סתם, שבה יתכן שהנותן הרויח כסף זה בקלות, ללא יגיעה (באמצעות מסחר קל או על ידי ירושה מציאה וכיוצא בזה); ואילו בלקט שכחה ופאה טרח ועמל ויגע הנותן עד שגידל תבואה זו, הוא נותן "חיי נפשו".

זהו שרש"י מדייק ומדגיש "מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש (העבודה והיגיעה שהשקיע הנותן בתבואה זו לפני הנתינה כמוה כעמל ויגיעה בבנין המקדש הבא לפני הקרבת קרבנות שם) והקריב עליו קרבנותיו" (והנתינה לעני כמוה כהקרבת קרבן).

והנה, בהשוואת בנין המקדש והקרבת קרבנות למתנות לקט ושכחה, יש שני ענינים. א. זה שהוא מוציא את הדבר מתחת ידו. ב. זה שהוא נותנו לעני. ורש"י מדגיש את הענין השני - "שכל הנותן כו' לעני", ולכן גם ממשיך "כראוי", כי בענין זה נוגע באיזה אופן מקבל העני את זה (ואילו בענין הראשון נוגע רק מה שהוא מוציא מתחת ידו, אם כן אין נפקא מינה באיזה אופן הוא).

ואכן, בשתי מצוות אלו (פאה ולקט) צורת הנתינה היא בשלימות האפשרית, שכן אין לבעל הבית טובת הנאה ואינו רשאי ליתן מתנות אלו לעבדו ולאמתו או לעניים המקורבים אליו (וכיוצא בזה). ולכן מוסיף גם שכחה, שכן גם בזה אין לבעלים טובת הנאה, ואם כן זה דומה לפאה ולקט, אבל מעשר עני, שבו יש לנותן טובת הנאה (בידו ליתנו לעניים המקורבים אליו) אינו דומה לגמרי לפאה ולקט, ולכן משמיטו רש"י.

(וגם בזה דומים לקט שכחה ופאה לבניית המקדש דוקא, שנבנה למען כלל ישראל ולא רק - ל"הקריב קרבנותיו", שזהו בשביל עצמו).

וכדי להוסיף ביאור והכרח לזה שמשמיט מעשר עני מוסיף "ראש השנה ויום הכיפורים וחג מכאן", היינו שמדובר בזמן שלפני החג, לפני הזמן של "באספכם את תבואת הארץ" (שהוא בחג הסוכות). ולכן לא מתאים להזכיר מעשר עני, שכן בדרך כלל נותנים מעשר זה לאחר מכן, ביחד עם נתינת המעשרות בזמן האסיף, בזמן חג הסוכות.

ויש לומר שגם מצד ענין נוסף אין מעשר עני דומה לגמרי ללקט שכחה ופאה (לגבי "מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש"): מכיון שנתנית המעשר היא רק פעם אחת בשלש שנים בלבד, אינו מתבטא בה (כל כך) שהוא נותן בכך "חיי נפשו" (כפי שהוא בשאר המצוות האמורות).

לפי זה מובן מה שאינו מביא עוללות ופרט (אף שהם דומים לגמרי ללקט שכחה ופאה), כי גידולי הכרם אינם בגדר מזון הכרחי לאדם, וכן הטרחה שבעבודת הכרם אינה במשך זמן רב בכל שנה (כפי שהוא בתבואת השדה).

לשון חכמים

לקט שכחה ופאה

1234567

הכתוב מקדים פאה ללקט, ואילו רש"י מקדים לקט לפאה.

וטעמו ונימוקו:

הכתוב מצוה תחלה על פאה, שהיא חיוב ודאי, ורק אחר כך על לקט, שהוא רק במקרים מסויימים (באם נשרו, ורק שתיים בלבד). ואילו רש"י מדבר בפעולות האדם בשעת קצירה, ולכן מונה מצוות אלו לפי הסדר שמקיימים אותם (בדרך כלל).

בשם אומרו

ירושלמי שביעית פ"ח ה"ה: "יהודה איש הוצי עביד טמר במערתא תלתא יומי, בעי למיקם על הדין טעמא מנין שחיי עיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת (עשה עצמו נטמן במערה שלשה ימים לעיין ולעמוד על טעמו של דבר, פנ"מ). אתא לגבי ר' יוסי בן חלפתא כו', קרא לר' אבירודימס ברי', אמר לו: אניב הדין טעמא (השיב לו הטעם הזה, פנ"מ), מנין שחיי עיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת, אמר לו: "תהיינה הערים האלה - תהיינה עיר ועיר (לכל צרכי, פנ"מ) ואחר כך ומגרשיי סביבותי" (לצורך סביבותי, פנ"מ).

מזה שבקש ר' יוסי מבנו להסביר את טעמה של הלכה זו, ולא עשה זאת בעצמו, מובן שרבי אבירודימס עסק באופן מיוחד בהלכה זו.

ולפי שיטתו מובן גודל ההפלאה של הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי, שכן נתינה זו (ללא נתינת דין קדימה לעניים המקורבים אל הנותן - ראה לעיל) היא בניגוד לטבע האדם שעל פי תורה, ומשום זה "מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו".

שם: אמר רבי אוורדימס צרני יוסי

כן הוא בדפוסים אחדים ובתורת כהנים (בדפוס ראשון ובכמה כת"י: אברדימס). ברוב הדפוסים שלפנינו: אבדימי.

ולכאורה הגירסא הנכונה היא אוורדימס (אברדימס), אלא שה"בחור הזעזער" ראה שם בלתי רגיל ו"תיקן" לשם רגיל ומפורסם - אבדימי (ואין לומר להיפך, כי אינו מסתבר כלל לומר שתיקן לשם בלתי רגיל וידוע).

בסדר הדורות לא נמצא אבדימי ברכי יוסי. בדפוס שני ובכמה כת"י: אבדימס. וראה סדר הדורות סדר תנאים ואמוראים סוף אות ו'.

שם: ראש השנה ויום הכיפורים ומג מכאן

בדפוס שני ליתא תיבת "זחג" (כבתורת כהנים). ומסתבר ש"תוקן" כדי להתאים לשון רש"י ללשון התורת כהנים.

שם: שכל הנותן לקט שכמה ופאה לעני

בדפוס ראשון ובכמה כת"י מוסיף גם "מעשר עני" (כבתורת כהנים). ונראה, שגם בזה "תיקן" ה"בחור הזעזער" (או שנשתרבו) על פי התורת כהנים, ובמקום לשון רש"י "לעני" כתב "מעשר עני".

שם: כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו

בדפוס ראשון וכמה כת"י: כאילו בית המקדש קיים והוא מקריב קרבנותיו לתוכו (כבתורת כהנים). וגם בזה נראה, ש"תקנת" ה"בחור הזעזער" יש כאן על פי התורת כהנים (כי אם הי' כתוב "קיים", כבתורת כהנים, פשוט שהמדפיס לא יתקן לגירסא חדשה מלבו שלא כבתורת כהנים - "בנה").

תעזב: הנח לפניכם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם.

צריך ביאור: מדוע לא פירש רש"י כלום מזה בפעם הראשונה שנאמר "לעני ולגר תעזוב אותם" - בפרשת קדושים (יט, י').

(בשפתי חכמים מוסיף ומקשה: "מנא לי' למדרש שתי דרשות מתיבה אחת ונראה לי דחדא מתרצת לחברתה כו' עיין שם. ולפי פירושו נמצא, שדרשה אחת נלמדת מ"תעזוב" שבפרשת קדושים, והשני' - מ"תעזוב" שבפרשתנו, "והרב רצה לכתוב שתי הדרשות בפעם אחת ולפיכך המתין לכאן". וקשה: א. אין דרכו של רש"י להמתין בהכנת הכתוב עד לפרשה שני'. ב. מפשטות לשון רש"י לא משמע ששתי דרשות הן, כי אם ש"אין לך לסייע לאחד מהם" הוא השלילה של "הנח לפניכם והם ילקטו").

והביאור:

המלים "לעני ולגר תעזוב אותם" שבפרשת קדושים אינן זקוקות לפירוש, שכן שם מבארת התורה את תוכן המצוות של פאה ולקט - "לא תכלה פאת שדך גו' (אלא) לעני ולגר תעזוב אותם". ופירוש מלת "תעזוב" הוא פשוטו כמשמעו.

ואילו בפרשתנו חוזר הכתוב על מצוות אלו כאן - כדי להוסיף ש"כל הנותן לקט שכחה ופאה כו' מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש כו'" (רש"י דיבור המתחיל ובקצרכם), שזהו כשהנתינה היא מושלמת, ללא טובת הנאה (ראה

ביאור הקודם). ואם כן מובן שגם הטעם לחזרת המלים "לעני ולגר תעזוב אותם" הוא מפני שהן מוסיפות ענין בשלימות הנתינה (וחוסר ההנאה של הנותן).

לכן מפרש "הנח לפניהם כו' ואין לך לסייע לאחד מהם": לא זו בלבד שאין הנותן רשאי לבחור בעני מסויים, אלא שאסור לו אפילו לסייע לאחד מהם.

ענינים מופלאים

הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פ"א ה"ב ואילך) פוסק שפאה (וכן לקט ושכחה) הוא לאו הניתק לעשה, ואם "עבר וקצר את כל השדה (ולא השאיר פאה במחובר) לוקח מעט ממה שקצר כו' ונותנו לעניים, שנתינתו מצות עשה, שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם".

אבל לפי רש"י אין פאה לאו הניתק לעשה. כי המלים "לעני ולגר תעזוב אותם" אינן חיוב מצוה נוסף, המנתק את הלאו באמצעות הנתינה לעני, אלא מלים אלו בפרשת קדושים מסבירות את אופן קיום הלאו (ראה לעיל), ומלים אלו בפרשתנו רק מגדילות את שלילת ההנאה מן הנתינה (ראה שם).

(בסגנון אחר: הנתינה לעני באופן של "תעזוב" (שהעני לוקח בעצמו) היא גדר במצוה, ולא פרט צדדי ונוסף בה).

נג, כד

דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהי לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש

זכרון תרועה: זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות, לזכור לכם עקידת יצחק שקרב מחמיו ליל.

צריך ביאור:

א. מה קשה במלים "זכרון תרועה".

(השפתי חכמים מפרש שהוקשה לרש"י הסתירה בין "זכרון תרועה" שנאמר כאן ל"יום תרועה" שנאמר בפרשת פנחס (כט, א). וקשה: א. לפי זה הי' לו לרש"י לכתוב את הקושיא במפורש. ב. הי' לו לתרץ את הסתירה בפרשת פנחס).

ב. מנין לו שה"זכרון תרועה" הוא על ידי אמירת פסוקים (ולא באמצעות זכירה במחשבה ובלב).

ג. "זכרון תרועה" משמעו "זכרון" של תרועה, ולכאורה אין כאן אלא ציווי אחד - להזכיר "תרועה" (פסוקי שופרות); ומנין לו ש"זכרון" ו"תרועה" הם שני ציוויים (זכרון - פסוקי זכרונות; תרועה - פסוקי שופרות).